

Віктор ШЕТЕЛЯ
Олександр КОРДОНЕЦЬ

ПОЕТИКА ПОЗАЗБІРКОВОЇ ЛІРИКИ ВАСИЛЯ ГРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО (ПОЕЗІЯ 1922–1931 рр.)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (54)

УДК 821.161.2-1.09 (477.87) Гренджа-Донський DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.2.\(54\).142-149](https://doi.org/10.24144/2663-6840.2025.2.(54).142-149)

Шетеля В., Кордонєць О. Поетика позазбіркової лірики Василя Гренджі-Донського (поезія 1922–1931 рр.); кількість бібліографічних джерел – 13; мова українська.

Анотація. У запропонованій публікації зроблено спробу систематично проаналізувати поетичний доробок одного із найпродуктивніших українських письменників Василя Гренджі-Донського, а саме твори, написані у період із 1922-го по 1931 рр., що не увійшли до жодної з його опублікованих поетичних збірок. Частина з цих віршів побачила світ у тогочасних закарпатських періодичних виданнях, таких як журнали «Наша земля», «Пілка», газети «Свобода», «Українське слово», «Русин», «Неділя русина» та інші. Репта ж залишилася в рукописах автора і вперше була видрукувана в першому томі дванадцятитомного видання творів митця.

Вірші В. Гренджі-Донського поза збірками до сьогодні ще не були об'єктом окремих наукових досліджень. Це обумовлює актуальність роботи, мета якої – дослідити поетику вищезначених текстів. У статті зроблено ідейно-художній аналіз громадянської лірики (поезії «Не дамо!», «Ми українці!», «Не запродайте рідний край», Розбудимо Закарпаття», «Молоцьба», «Розділили Україну поміж ворогів», «Оце мій рідний край», «А ми обдерті, босі, без кутка...», «Заміняли ярмо...», «Багата в нас земля», «На майдані», «О, чого ж я тут», «Нова зірка на нашому небі»), пейзажної лірики (поезії «Ранок», «На Тисі», «На “Мирші” серед пастухів», «Сінокоси», «Вертається із гір турист», «Стою, дивлюся на красу», «Зима на порозі», «Пропали квіти із вікон»), інтимної лірики (вірші «Як на небі місяць зійде», «Прощай», «Тобі, дівчино...») та лірики з елементами автобіографізму (поезії «З душі вже витер я тебе», «Переживаю я тепер», «Крапка», «Щось так болить душа...», «Стократ згадаш і заплачеш колись...»). Загальна кількість проаналізованих текстів – 33 одиниці.

У дослідженні проведено типологічні паралелі між віршами В. Гренджі-Донського та поетичними творами І. Франка, П. Тичини, поетів Празької школи. З'ясовано, що в громадянській ліриці поет постає як борець за справедливість, пристрасний і непохитний бунтар. Пейзажна лірика характеризує його як майстерного митця-живописця, який уміє словом передати красу рідного краю. А в інтимній ліриці автор розкривається як ніжний лірик із тонким поетичним чуттям.

Ключові слова: Василь Гренджа-Донський, позазбіркова лірика, громадянська лірика, пейзажна лірика, національна свідомість, інтимна лірика, автобіографізм, література Закарпаття.

Формулювання проблеми. В. Гренджа-Донський – один із найпродуктивніших українських письменників, автор багатьох поетичних і прозових збірок, ліро-епічних поем, драматичних творів, повістей та роману. Важливе місце у його доробку займає поетична творчість, якою він увійшов у літературу як поет-романтик. Це такі збірки, як «Квіти з терньом» (1923), «Золоті ключі» (1923), «Шляхом терновим» (1924), «Китиця квіток» (1925), «Тернові квіти полонин» (1928) і «Тобі, рідний краю» (1936). Усі вони вміщені в найповнішому дванадцятитомному зібранні творів митця і більшою чи меншою мірою не обійдені увагою науковців. Але значна частина лірики В. Гренджі-Донського, розсіяна на сторінках численних крайових періодичних видань, залишилася поза збірками і в науковому дискурсі практично не розглядалася.

Завдяки титанічній і скрупульозній роботі дочки поета Зірки Гренджі-Донської ці поезії зібрані разом у першому томі згаданого вище дванадцятитомника у розділі V «Пісні зелених гір» (1922–1931 рр.) та в додатку до VI розділу «Поезії з рр. 1932–1939». Окремими розділами (розділ VII «У тюрмі», VIII «Туга» та IX «На еміграції») подано вірші, які були написані у період з 1939 по 1974 рр. і теж не склали жодної збірки. У примітках до першого тому зазначено, що розподіл позазбіркових

поезій та назви розділів подано на основі архівного збірника, складеного самим поетом [Гренджа-Донський 1981, с. IX].

Аналіз досліджень. Щодо ідейно-художнього значення цих віршів, то тут варто процитувати М. Мольнара, котрий у примітках до збірки вибраних творів В. Гренджі-Донського «Шляхом терновим» (Пряшів, 1964) зазначає: «При нагоді згадаймо, що значна частина його творів, опублікованих у свій час на сторінках періодичної закарпатської преси, окремими виданнями не вийшла, а проте тепер уже з певністю можна сказати, що саме ці твори належать до найкращих не лише Гренджі-Донського, а й загалом письменників дорадянського українського Закарпаття» [Мольнар 1990, с. 132]. Говорячи про вірші поета, опубліковані на сторінках журналу «Наша земля», дослідник зауважує, що вони є найціннішими з усього творчого доробку митця взагалі, бо саме цими творами він вписав своє ім'я в історію закарпатської літератури як письменник, завдяки ним вийшов за межі свого рідного краю і став відомий також в Україні [Мольнар 1990, с. 121]. «Його поезія того періоду, – зазначає М. Мольнар, – належить до найкращих надбань української закарпатської літератури і перегукується з творчістю тогочасних чеських та словацьких письменників» [Мольнар 1990, с. 121].

Погоджуються з думкою М. Мольнара і О. Мишанич, котрий стверджує, що на час роботи в журналі «Наша земля» припадає розквіт поетичного таланту В. Гренджі-Донського, а його вірші, вміщені в часописі, – це зразок соціальної лірики Закарпаття 20–30 років і складають найкращу сторінку спадщини письменника [Мишанич 1992, с. 280–281].

Мета статті, завдання. Беручи до уваги наведені вище оцінки дослідників і з огляду на молододослідженість теми, вважаємо за доцільне розглянути детальніше позабіркову лірику В. Гренджі-Донського. Утім через великий об'єм аналізованого матеріалу об'єктом нашого дослідження оберемо поезію, вміщену в V розділі першого тому під назвою «Пісні зелених гір» (1922–1931 рр.). Позабіркові ж вірші з розділів VI «Поезії з рр. 1932–1939», VII «У тюрмі», VIII «Туга» та IX «На еміграції» можуть стати об'єктом окремих наступних студій.

Методи та методика дослідження. У дослідженні застосовано прийоми культурно-історичного, герменевтичного, естетичного, порівняльно-типологічного, біографічного методів літературознавчого аналізу.

Виклад основного матеріалу. «Пісні зелених гір» – це 125 поезій, написаних у період з 1922 по 1931 рік і розміщених у хронологічному порядку за роком написання. Значна частина цих віршів друкувалася на сторінках крайової періодики, зокрема в журналах «Наша земля», «Пчілка», газетах «Свобода», «Українське слово», «Русин», «Неділя русина», а також в альманахах «Календар», «Трембіта» та ін. Проте багато поетичних творів існували в рукописному варіанті й побачили світ лише у I-му томі дванадцятитомника. Принагідно зауважимо тут, що В. Гренджа-Донський протягом життя кілька разів переробляв свої ранні поезії. У досліджуваному розділі їх (64 одиниці) подано з роком написання й роком правки. І якщо вірші написані у проміжку між 1922–1931 рр., то їх перероблені версії з'явилися значно пізніше, а саме 1942–1970 рр. Тобто правки автор робив, перебуваючи вже в еміграції. Саме тому вважаємо доцільним зосередити увагу на поезії, поданій у своєму первісному вигляді. Адже, аналізуючи перероблені тексти митця, йшлося б уже, як влучно зазначив М. Мольнар, «про голос сучасного письменника до сучасного читача, про спогад, а не про літературний документ певного часу, ...на їх підставі не можна було б говорити про значення письменника в історії закарпатської української міжвоєнної літератури» [Мольнар 1990, с. 133].

У позабірковій поетичній творчості В. Гренджі-Донського аналізованого періоду домінує громадянська лірика. М. Мольнар зазначав, що це твори, перейняті свідомим бунтарством, бо душа поета сповнена ненависті до тих, що сплюндрували рідне Закарпаття, тому поезія стає більш наступальною, з виразнішими громадянськими мотивами і очищається від романтичних барв [Мольнар 1990, с. 121–122]. У вірші «Не дамо!», прочитаному автором на Народних зборах 8 травня 1929 р. в Народному Домі «Просвіти» в Ужгороді й опублікованому в газеті «Свобода», поет засвідчує єдність народу в

боротьбі проти ворожого поневолення: «Вороги народу, знайте, / Пам'ятайте раз на все: / Не дамо собі від нині / Більш плювати у лице» [Гренджа-Донський 1929, с. 3]. Митець радіє, що «дух століття розбудив нас» і «з тисячолітнього болота» народ нарешті воскрес і підняв свій синьо-жовтий прапор. Автор, у цілковитому злитті зі своїм народом, від його імені гордо заявляє: «Не підем у яничари / Проти нашої сім'ї, / Ми не зрадим кров і кости, / Що спочили в цій землі» [Гренджа-Донський 1929, с. 3]. Народ у вірші постає вже національно самосвідомим: «Ми, ні чехи, ні мадяри – / Українцями звемось! / Ми вже знаєм: хто ми, що ми, / Більш зводити не дамось. <...> Не цигани шатрові ми, / А народ!» [Гренджа-Донський 1929, с. 3]. Ця самоідентифікація є результатом вивчення своїх коренів, збереження історичної пам'яті: «Бо цей край – земля то **наша** (тут і далі виділення автора – О.К., В.Ш.) / Бо плуг **наш** її поров, / За цю Землю тисяч років / Проливали сльози, кров, <...> Не залила / Нас Нєва, ані Дунай» [Гренджа-Донський 1929, с. 3]. В останньому рядку за географічними назвами річок легко прочитуються імперські міста-столиці Петербург і Будапешт з їх загарбницькою політикою.

Потужного звучання досягає поезія «Ми українці!», опублікована в першому номері журналу «Наша земля» за 1927 р. У перших двох строфах, що, на нашу думку, суголосні Франковому «Народе мій, замучений, розбитий», В. Гренджа-Донський без зайвих прикрас подає реальний стан речей: його народ – знедолений, скривджений і погорджений, закутий у рабські ланцюги, битий, стріляний і висміюваний. Але поет, передчуваючи близьку помсту, застерігає гнобителів: «Гей, пани! Рветься гнів народу / і той гнів всіх вас змете. <...> чуєте, прокляті, / Як дзвенить народній загін» [Гренджа-Донський 1927, с. 3]. Митець усвідомлює, що сила народу у його згуртованості і єдності, а тому звертається до своїх сучасників із закликом: «Жменя нас щезне, пропаде, / Йдім разом і тримаймось сили, / Сила до щастя доведе» [Гренджа-Донський 1927, с. 3]. Поет іронічно звертається до своїх ворогів і закликає: «Рвіть, топчіть, сепаратизуйте, / На наш шлях кидайте колод, / У кулак смійтесь і глузуйте, – / Прийде час: встане мій народ» [Гренджа-Донський 1927, с. 3], бо, попри всі перешкоди, вірить у прийдешні зміни. Автор завершує поезію строфою, у якій з гордістю за свій народ заявляє: «Чим ми є, ми не ганьбимось, / Знайте: ось чий ми сини: / Ми українцями звемось! / А не «русняцькі русини!» [Гренджа-Донський 1927, с. 3]. М. Мольнар зауважує, що саме ці завершальні слова збудили великий відгомін серед читачів, які цитували їх у своїх виступах [Мольнар 1990, с. 122].

Серед творів В. Гренджі-Донського, що не увійшли до окремих його збірок, є вірші, в яких поет звертається до свого народу із закликами до дії, до активної участі в суспільному житті, просить не залишатися байдужими, апелює до почуття громадянського обов'язку перед своєю країною та майбутніми поколіннями: «Гей, гей, народе мій бездолий, / А доки спатимеш? Вставай! / Будучність зве, потом-

ки кличуть: / «Не запродайте рідний край!»» (поезія «Не запродайте рідний край») [Гренджа-Донський 1981, с. 177]. У поезії «Розбудимо Закарпаття», присвяченій Спиридону Черкасенкові, автор немов розчиняється у колективному свідомому, від імені якого заявляє: «*Йдемо шляхами розуму, завзяття, / Залізним кроком ми вперед ідем, / Зі сну розбудим наше Закарпаття / І віковічні пута ми пірвем!*» [Гренджа-Донський 1981, с. 188]. Подібно до поетів Празької школи В. Гренджа-Донський розробляє тут ідеї «філософії чину» з її активною вольовою дією, боротьбою, спрямованою на реалізацію високих ідеалів, готовністю до самопожертви, ризику та прийняття повної відповідальності за свої дії: «*Ми для мети і для святого діла / Напружимо всі м'язи до зусиль, / З здорового, забрудженого тіла / Ми виріжемо струти, всяку гніль! / Нехай в дощі, в болоті чи в морозі – / Вітати сонце правди ми йдемо, <...> Ми кричати, ми бунтівничі душі, / Док' не здобудем волю і для нас. / Ми є сини великого народу, / та плем'я це гірське – це все раби, / Док' йому не принесли свободу – / Не зійдемо з дороги боротьби!*» [Гренджа-Донський 1981, с. 188].

У поезії «Молотьба» В. Гренджа-Донський відтворив картину важкої хліборобської праці, майстерно зобразивши різні етапи роботи з житом. За допомогою звуконаслідування ударів ціпком поет вмilo ритмізує текст і дає можливість читачеві «почути» зображену сцену: «*Цок-цок... Стодола, жито-хліб, / Позношена сівба, / А на помості там – цок-цок: / В стодолі молотьба. / Робота тут / Жива-жива, / Цок-цок, цок-цок / І раз, і два, / І раз, і два, / Танцює ціп, / Цок-цок – цок-цок, / Аж гнеться сніп*» [Гренджа-Донський 1981, с. 241]. Проте ідейний зміст цієї поезії не знаходиться на поверхні, а схований глибше, за алегоричними образами. Автор уводить місце й обставини дії, після чого у вірші легко прочитуються явні й недвозначні натяки на суспільно-політичну ситуацію: «*На Буковині оце сталося: / Зайшов сусідський пес / І покусав дитину мами, / Потолочив овес. / А я скажу, / Що вже пора / Собаку знати із двора...*» [Гренджа-Донський 1981, с. 242]. Буковина, що у вірші постає в образі «дитини» «мами», що символізує Україну, після закінчення Першої світової війни була анексована «сусідським псом» – Румунією. Однак митець вірить, що прийде ще час «жнив» і окупована українська земля знову возз'єднається зі своєю матір'ю: «*Будуть іще / Жнива-жнива... / І раз, і два / Цок-цок, цок-цок, – / Тоді цок-цок / Горни в мішок*» [Гренджа-Донський 1981, с. 242].

Тему поділу західноукраїнських земель після Першої світової війни В. Гренджа-Донський порушує і в поезії «Розділили Україну поміж ворогів». Проте тут він вже не вдається до натяків і алегорії, а прямо й відкрито засуджує зовнішніх агресорів – Польщу, Румунію, Чехословаччину, що привласнили собі українські землі – Галичину, Буковину та Закарпаття відповідно: «*Вже зелену Буковину / Топчуть постолом, / А з обох боків Карпатів / Хтось з новим ярмом... / І за що, за що лилася / Стільки кров братів? / Україну розділили / Поміж*

ворогів!...» [Гренджа-Донський 1981, с. 182]. Та попри все, сповнений оптимізму й надії на краще майбутнє України митець пророче стверджує, що «*вона встане, встане, / Бо народ живе! / Вже не довгий час страждання / Й Воля оживе!*» [Гренджа-Донський 1981, с. 182]. Цей вірш, уміщений в 11-му номері журналу «Наша земля» за 1928 рік, разом з усім тиражем був сконфіскований, а ужгородський трибунал засудив поета на три місяці тюрми, про що В. Гренджа-Донський у щоденниковому записі за 20 вересня 1930 року пише: «Сьогодні судив Україну чеський суд. Мені теж припалося три місяці тюрми... трибунал, що складався з одного чеха-руссофіла, одного «русскаво» і одного чеського фашиста, засудив мене за той мій вірш... Звичайно, на справу дивлюсь флегматично... Ну, що робити? Гонення, значить, почалося і тут» [Гренджа-Донський 1988, с. 86].

Гнівною інвективною звучить ще одна позабіркова поезія «Оце мій рідний край», теж, між іншим, сконфіскована зі сторінок «Нашої землі» [Шетеля 2016, с. 377]. У першій строфі В. Гренджа-Донський короткими називними реченнями передає тогочасну дійсність: «*Пани... Тюрма... / Печаль... Журба... / Кайдани... Поліцей... / Оце мій рідний край!*» [Гренджа-Донський 1981, с. 209]. Поет, обурений соціальною несправедливістю, засуджує тих, хто наживається на чужій праці. Широка панорама народного зубожіння, злидні, голод, важке життя звичайних людей, їх фізичні страждання, що є наслідком несправедливого розподілу благ, пригнічують ліричного героя. О. Мишанич зауважує, що такі часто вживані образи, як «тюрма», «кайдани», «сум», «неволя», «темниця», «страждання», «сльози», «журба», «голод» і подібні – не традиційна літературщина, а тогочасна реальність [Мишанич 1992, с. 281]. У вірші «А ми обдерті, босі, без кутка...» митець вдається до прийому протиставлення розкішного, безтурботного життя вищих прошарків та безнадійного існування пригнобленого збіднілого простолюду. Поезія складається з чотирьох строфчастих, кожна з яких побудована на контрастних опозиціях багатство/бідність, зажерливість/голод, безтурботне лінєвство/важка праця: «*Бенкети, авта... Лінохи, що лиш робочі дні крадуть. / А ті, що в праці день і ніч, вони із голоду пануть... / Бенкети, авта, блеск, добро, бо ситі шахраї, – / А ми обдерті, босі, без кутка, прогнані з власної землі...*» [Гренджа-Донський 1981, с. 206].

Засудження колоністів, що панують у краї і доводять людей до злиднів, звучить у багатьох віршах аналізованого періоду. Так, у поезії «Заміняли ярмо...» поет говорить, що «*лихі пани з-над Дунаю були, / Лихі і з-над Влтави*» [Гренджа-Донський 1981, с. 205]. Шкодуючи, що Закарпаття не стало частиною материкової України, автор риторично запитує: «*Ой, чому то немає / Шляху з Ужгороду на Київ*» [Гренджа-Донський 1981, с. 205]. У вірші «Багата в нас земля» митець висловлює своє обурення, що багатство краю не належить його знедоленим жителям, які бідують і голодують. Проте в останній строфі вчувається заклик: «*Проклятеє*

ярмо / Пора зломить, пора!» [Гренджа-Донський 1981, с. 205].

Картину тяжкої праці і жахливих умов життя за кусень хліба відтворює автор у вірші «На майдані». Неспроможні так далі працювати, каменярі вирішують зробити протест і йдуть мирним походом на майдан. Проте панські поплічники зустрічають їх зі зброєю, внаслідок чого гинуть невинні робітники: «На майдані тихо... / На майдані кров. / На майдані впало / Двадцять п'ять голов...» [Гренджа-Донський 1981, с. 210]. В емоційній напрузі, що досягається обірваністю речень, звуковими й зоровими ефектами, вчувається відгомін Тичининого «Одчиняйте двері». В. Барчан також вказує на подібність кінцівки з Тичининим «На майдані» [Барчан 2004, с. 45].

У багатьох позабіркових віршах В. Гренджі-Донського 1922–1931 рр. реалізується тема ролі митця і його творчості в суспільстві. Їх можна розділити на три тематичні групи. Перша група – це вірші, присвячені Т. Шевченку («Могила пророка» (А над Дніпром широким, тихим), «Могила пророка» (Там, де реве Дніпро могутий), «Пророкові – Великому Кобзареві»). Проте аналізувати тут шевченкіану В. Гренджі-Донського вважаємо недоцільним, оскільки ця тема вже ґрунтовно досліджена у працях В. Барчан, Н. Ференц, М. Вегеша, Л. Горват. Друга група – це поезії, в яких автор розмірковує над покликанням поета-співця, опоетизовує силу поетичного слова, його значення для суспільно поступу, пробудження національної свідомості («О, чого ж я тут?», «Розбудимо Закарпаття», «Наспівав би я пісень!»). Так, у вірші «О, чого ж я тут» поет за допомогою алегоричних образів-символів квітів, цвіту, худоби, золота, вогню передає роздуми про марність і безнадійність своєї місії митця перед суспільством: «Запалив я вогник, / Вогник мій погас, / Хотів пробудити / Сплячі душі. / Шкода, бо не час!» [Гренджа-Донський 1981, с. 176]. Його вірші-квіти «худоба топче, повертає в блуд», а земляки – «мали дурні золото, кинули в болото», тобто за-недбали свої духовні й національні скарби. Митець страждає від безсилля бодай що-небудь змінити й у відчай говорить: «Хоч розбий громами, / Сплять і не встануть! / Цвіт худоба спасла, / Поломись погасла... / О, чого ж я тут?...» [Гренджа-Донський 1981, с. 176].

Третя група – це лірика, адресована авторовим сучасникам, колегам по перу («Герої, лицарі пера», «Нова зірка на нашому небі», «До Марка Бараболі»). Заслугує на увагу поезія «Нова зірка на нашому небі», присвячена поетесі Миколаї Божук. Це вірш-привітання, пройнятий теплими почуттями до поетеси-дебютантки. Автор, приємно вражений її творчістю, висловлює щире захоплення мовою та ритмомелодикою віршів, у яких «і жаль, і біль, тут сміх, ридання, / там пташки перелет... / Писати так, як ти, уміє / Лиш вроджений поет» [Гренджа-Донський 1981, с. 195]. Митець із радістю відзначає: «Я вже не сам, а ми удвоє / Ридаем за народ» [Гренджа-Донський 1981, с. 195]. Досвідчений уже поет звертається до поетеси-початківки зі своєрід-

ним заклик-настановою: «Пиши, ти знаєш, що, для кого / Співа душа твоя, / І не забудь народ, з котрого / Ми вийшли, ти і я...» [Гренджа-Донський 1981, с. 195].

Значне місце у позабірковій ліриці В. Гренджі-Донського 1922–1931 рр., як, власне, й у його поетичних збірках, займає образ рідного краю. «Митець-синтезист» [Шетеля 2014, с. 269] створює низку живописних пейзажних замальовок природи Карпат, залучаючи до словесного твору елементи образотворчого мистецтва (лінійні, тональні, колористичні, світлотіньові співвідношення, передні та дальні плани тощо) [Генералюк 2011, с. 23]. Таким чином поет досягає ефекту панорамності у зображенні краси природи, для якої характерна динамічність. Уводячи в тексти другорядні, сюжетно незначні зображення людей чи тварин (стафаж), митець оживлює пейзаж, ритмізує композицію і передає масштабність зображуваного: «Дзвонять дзвіночками в полю, / Тягнесь стадо на прокіс, / Пурхнув пташок на тополю – / І полетів в густий ліс. / Там пастирять дівчиноньки, / Воду пити йде товар, / Напоїли коровоньки / Поганяють у шувар...» («Ранок») [Гренджа-Донський 1981, с. 264].

Та не завжди в пейзажній ліриці В. Гренджі-Донського зображення людей відіграють другорядну, допоміжну функцію. Досить часто природа відходить на другий план і стає тлом, на якому чітко проглядається людина з її характером, щирою й відкритою душею, доброю вдачею, відчуттям гармонії зі світом: «Занадто весело в цю днину / Гойдала нами та ріка, / І подивляли ми людину: / Старого діда-козака. / Йому до дев'ятдесяти років / Було, аж дивно нам усім: / Підходить у штанах до скоку / І з моста в воду!.. Метрів сім... / Такі це люди тут у горах!» («На Тисі») [Гренджа-Донський 1981, с. 248–249].

Поетове захоплення горянами, що народилися й живуть на лоні природи, бачимо й у диптиху «На “Мирші” серед пастухів». Перша частина є своєрідною «інтермеццівською» втечею ліричного героя: «І ось стою на полонині – / Із міста на дозвілля втік, – / Такий відсвіжений я нині, / Такий бадьорий, як потік» [Гренджа-Донський 1981, с. 245]. У синівському зверненні ліричного героя до рідних краєвидів, які його «кормили груддю», простежуються і біблійні мотиви притчі про повернення блудного сина: «Вітайте, гори величаві, / Це я, ваш рідний син – це я! <... > І гори вітриком подули, / Привітним вітром полонин, мене, як видно, не забули, / Приблуда – все ж їх рідний син» [Гренджа-Донський 1981, с. 246]. У другій же частині диптиха на передній план виходить людина. Автор, опоетизовуючи життя пастухів, зі щирим захватом передає свої враження і говорить: «<... > це люди з чистою душею, / Їх не зіпсуло це життя. / Це діти сонця і природи, / Та це й душевної краси, / сумління наче срібні води, / мов чиста цяпочка роси» [Гренджа-Донський 1981, с. 246]. Поет звеличує аристократизм духу горян-пастухів, їхні високі морально-етичні цінності та витончений смак, і то не прищеплені школою, а закладені природою. Осо-

бливо захоплюється митець потягом і талантом цих простих людей до мистецтва: *«Погляньте на різьбу трембіти, / на люльку... на держак ножа... / на вишивку... Лише радіти, / мистецькі руки і душа!»* [Гренджа-Донський 1981, с. 247].

Простежуємо у позабірковій пейзажній ліриці В. Гренджі-Донського й мотив ностальгії за своєю малою батьківщиною – рідною Волівщиною, куди поет часто повертався. Для митця – це, насамперед, місце, де живуть його рідні. Так, у вірші «Сінокоси», який умовно можна розділити на дві частини, художник-плерерист спочатку кількома швидкими живописними мазками створює пейзажний етюд, на якому вимальовуються впізнавані для нього поля і ліс із пахучим свіжим сіном, гірським чистим повітрям, із синявою освітленого місяцем нічного неба. Проте ця пейзажна замальовка є лише фоном, на якому далі митець портретує свого батька. Автор не вдається до деталей зовнішності, натомість у кількох штрихах передає його вдачу, визначальною рисою якої є працелюбність у поєднанні з добрим гумором і лагідною всеосяжною усмішкою. У другій же частині з'ясовується, що етюд із сінокосами – це лише згадка давно минулих часів, і що *«вже немає батька, / жартуна, співця»*. Поет додає ще кілька штрихів до портрета свого батька, котрий *«на оцьому полі працював, співав, / от, любив він пісню, / голос добрий мав!»* [Гренджа-Донський 1981, с. 240]. Свою любов до пісні він заповідав і синові, навчаючи: *«Сину мій, співай, / бо єдина пісня / нам розрада, знай!»* [Гренджа-Донський 1981, с. 247]. Вірш викликає у читача суперечливі почуття: душевна теплота і щирість стосунків батька й сина та водночас смуток і печаль від втрати рідної й дорогої людини. Для глибшого розуміння мотивів поезії «Сінокоси» наведемо уривок з автобіографії В. Гренджі-Донського 1928 р., де поет, згадуючи дитячі роки, пише: *«Тоді, коли ненька, яка не була поганою, була завше сумною, ніколи в житті не чув я, щоб співала, а тільки ридала, – батько мій був веселий, як соловейко в полі. Бувало, як косить цілий день, то цілісінккий день співає, аж ліси дзвенять. А голос у нього був чудовий. Було, сусіди-кочарі перекликають з груня і просять його, щоб іще співав. Мав він теноровий голос. Мене він учив співати, а я його дуже радо слухав»* [Гренджа-Донський 1988, с. 12].

Мала батьківщина для В. Гренджі-Донського – це й природа рідної Верховини, де гори, ліси, гірська, кришталево чиста вода річок і потоків – усе перебуває у цілковитій гармонії. У вірші «Вертається із гір турист» ліричний герой, на завершення подорожі до своїх витоків, до рідної землі оглядає свій край і прощається з ним: *«Прощайте, гори запашні, / прощай, прекрасна Верховино, / бо ти у світі лиш єдина / весь еліксир дала мені»* [Гренджа-Донський 1981, с. 251]. Для нього рідний край – це місце сили, джерело життєвої енергії й творчого натхнення. Подібно до Тичининого «Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух» В. Гренджа-Донський декларує свої пантеїстичні світоглядні принципи: *«У мене бог – це гори, ліс, / фрагменти і дрібницю кожну / збираю в цілість грандіозну, / щоб їх з собою я поніс»* [Грен-

джа-Донський 1981, с. 252]. На близькість В. Гренджі-Донського й П. Тичини, що простежується в пантеїзмі, вказує В. Барчан. Дослідниця зазначає, що на відміну від П. Тичини, котрий обожнював природу в узагальнених, символічних, асоціативних образах через космос, В. Гренджа-Донський сприймає космос, Бога через природу землі [Барчан 2004, с. 46]. Ліричний герой тішиться, що у подорожі до рідних земель *«бачив знову рідний люд, / чув коломийку і трембіту»*. У палкому захваті від побаченого він возвеличує всемогутню магнетичну силу рідної пісні, в якій черпає натхнення для власної творчості: *«Гудіть, пісні мої, гудіть, / із серця і душі моєї, / в дзвінкі ямби і трохеї / потоками пливіть, пливіть!»* [Гренджа-Донський 1981, с. 252].

У пейзажній ліриці В. Гренджа-Донський – співець весни, в зображенні якої гармонійно співіснують кольори, звуки, запахи, що тонко передають пробудження природи від зимового сну до нового життя, буяння всього живого. В яскравих барвах природи, у багатстві й розмаїтті рослинного світу, у дзюрчанні струмків, шелесті листя, у сюрчанні комах і співі птахів – у всьому чувається радість, вирує життєва енергія й утверджуються оптимістичні настрої: *«Стою, дивлюся на красу / В долинах і по горах: / Мільярди квітів крізь росу / Цвітуть у стокольорах <...> Почулась опера весни, / Сопраном тягне пташка, / Це дивні чари, дивні сні / І дивна кожна краска»* («Стою, дивлюся на красу») [Гренджа-Донський 1981, с. 236]. У спогляданні весняних пейзажів ліричний герой відчуває власне переродження до нового життя, забуває про свій смуток, жаль і горе: *«Я тут на мить перебороз / Журу, біду, незгоди, / Я вільний тут, я тут ізнов / Свобідний син природи»* [Гренджа-Донський 1981, с. 237].

Зовсім протилежних настроїв сповнений вірш «Зима на порозі». На зміну весняному життєствердному пафосу тут приходять холодне усвідомлення неминучого кінця. Меланхолійна настроєвість досягається за допомогою візуальних і звукових ефектів, що передають відчуття холоду, морозу, твердості криги, завивання вітру, хуртовини, мовчання полонин, лісову тишу обшарпаність полів, що вже не зеленіють. Таким же меланхолійним настроєм проймається поезія «Пропали квіти із вікон». Прихід зими спонукає ліричного героя до філософських роздумів про швидкоплинність часу і неповторність людського життя: *«Зів'яли рожі у городці, / Пропали квіти із вікон, / Було – не вернеться ніколи, / Минулось, наче гарний сон»* [Гренджа-Донський 1981, с. 235]. Проте разом із тим приходять усвідомлення циклічності природи й нескінченності відродження і в останній строфі визріває тверда впевненість у кращому майбутньому: *«Але прийде весна тепленька / І ви ізнов оживете»* [Гренджа-Донський 1981, с. 235].

Широко представлена у позабірковому творчості В. Гренджі-Донського 1922–1931 рр. інтимна лірика. Простежуємо тут мотив нерозділеного кохання, сповненого болем, смутком, розчаруванням, тугою за тим, кого не можна повернути («Як на небі місяць зійде», «Зів'яла рожка»); мотив розлуки закоханих, яким долею не судилося бути разом («По-

лянська красуня», «Прощай»); мотив ностальгії за щасливими моментами й жалю за втраченим коханням («Я з тобою познайомивсь»). Є тут і вірші про кохання як високе почуття, одухотворене, світле, піднесене («Пісні і ти», «Тобі, дівчино...»): кохана людина стає для ліричного героя втіленням ідеалу, джерелом натхнення, музою для творчості. Знаходимо також поетичні твори, у яких митець оспівує радість зародження нового кохання, трепет і хвилювання через передчуття чогось нового, чистого і світлого («Квітка», «Дивись: яка чудова ніч!»).

Особливе місце в аналізованому доробку займає інтимна лірика, у якій простежуємо автобіографічні елементи. Це вірші «З душі вже витер я тебе», «Переживаю я тепер», «Крапка», «Щось так болить душа...», «Стократ згадаєш і заплачеш колись...», час написання яких (1930–1931 рр.) збігається з часом особистої сімейної драми поета – розлучення з першою дружиною. І хоча в листі до свого біографа М. Мольнара поет у 1964 р. писав, що вважає подробиці свого особистого життя «зовсім малозначними дрібницями» [Гренджа-Донський 1988, с. 50], а в його тоні відчутна індіферентність і навіть певна іронія стосовно подій понад тридцятилітньої давнини, то у названих віршах натомість простежується цілий спектр переживань молодого ліричного героя-митця, пов'язаних із крахом десятирічного шлюбу. Так, у вірші «Переживаю я тепер» ліричний герой почуватися самотнім і покинутим у своїй власній хаті, де звичні речі втратили будь-який сенс і стали чужими, а любі серцю дитячі голоси витіснила пустка: «По стінах милі образи, / Нікого більш нема, / Боюсь, що серце враз уб'є / Ця тиша мовчазна. / Між образами в хаті сам, / Мене лишили всі... / Переживаю я тепер / Трагедію душі. / Діточий гомін, любий крик / І радість, і сміх / Лишень назавжди з хати зник...» [Гренджа-Донський 1981, с. 264].

Але вже у вірші «Крапка» ліричний герой поступово усвідомлює незворотність розлуки з коханою і незважаючи на прикрий душевний біль і тугу, з почуттям власної гідності віднаходить у собі сили для рішучого кроку – раз і назавжди поставити крапку у цих стосунках: «Палав до тебе я любов'ю / Тебе з душі любив, / Тепер назавжди за тобою / Я крапку положив. / Хоч я у горі і страждаю, / Важка журба моя, / Але зневаги не прощаю, / Занадто гордий я!» [Гренджа-Донський 1981, с. 265].

У вірші «Стократ згадаєш і заплачеш колись...» В. Гренджа-Донський вдається до контрастів і протиставлень щасливого кохання в минулому, коли закоханим «гудів увесь світ, життя, здавалось, наче яблуні цвіт», «гула річка», «співав

соловій», «співала весна» і теперішнього відчуження, у якому «затихли, не лунають пісні», а «зустріч неприємна, сумна» і «дише вся ненависть з грудей» [Гренджа-Донський 1981, с. 267].

Та найбільш очевидними і легко виявлюваними виступають автобіографічні елементи у вірші «Щось так болить душа...». Тут ліричний герой звертається до кривдницького свого серця «негіднице чужа», що є натяком на те, що перша дружина В. Гренджі-Донського Манціка Вільгельм була угоркою, тобто чужою йому за національністю. По-друге, у тексті наявні угорські топоніми: «чого ж у Будапешті радше / (серце – О.К., В.Ш.) не скочило в Дунай!» [Гренджа-Донський 1981, с. 266], а зі згаданого вище листа до М. Мольнара довідуємося, що поет познайомився з Манцікою у Будапешті взимку 1918–1919 рр. [Гренджа-Донський 1988, с. 52]. У 1922 ж році вони, вже одружені й з однорічною дочечкою Алісою, перебралися до Ужгорода, про що у вірші сказано так: «Чого ж ходило (серце – О.К., В.Ш.) за тобою / додому привело...» [Гренджа-Донський 1981, с. 266]. Ліричний герой, перебуваючи у межовій ситуації, переборює суїцидальні думки і виявляє готовність попри все загоїти душевні рани. Твір має кільцеву композицію, починається й закінчується строфою: «Щось так болить мене душа, / Щось так перо дрижить, – / Нема за кого працювати, / Нема для кого жити!» [Гренджа-Донський 1981, с. 266]. Така стилістична фігура надає тексту образності, виразності та емоційної напруженості, створює відчуття зацикленості ліричного героя на своїх душевних переживаннях.

Висновки. Лірика В. Гренджі-Донського 1922–1931 рр., що не увійшла до збірок, – це художньо якісний та ідейно наснажений матеріал. Є тут пейзажна лірика, що характеризує поета як співця весни, майстра-пейзажиста, митця-портретиста, що вміє на лоні прекрасної природи показати духовну красу людини. Інтимна лірика представлена мотивами нерозділеного кохання, розлуки, ностальгії, зародження нового кохання, яке автор опоетизовує як високе почуття. Осібне місце в інтимній ліриці займають вірші з елементами автобіографізму, в яких В. Гренджа-Донський передає власні переживання, пов'язані з його особистим життям. Та превалює в аналізованому доробку громадянська лірика з її наступальністю, бунтарством і закликами до спротиву, до боротьби за свої права, за волю і краще майбутнє. Поет з народом постають одним цілим, тому часто він говорить від імені усього народу, переживає з ним і з ним радіє. Для митця характерна пристрасність, порив до справедливості, до пробудження національної свідомості.

Література

1. Барчан В. Поетична творчість Василя Гренджі-Донського: Навчальний посібник. Ужгород: Карпати, 2004. 152 с.
2. Вегеш М., Горват Л. Тарас Шевченко в творчості Василя Гренджі-Донського. *Сторінки румунської шевченкіани*. Бухарест, 2017. Т. 2. С. 31–37.
3. Генералюк Л. Творчість Тараса Шевченка в контексті взаємодії літератури і мистецтва початку – середини XIX століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.01.01 – українська література. Київ, 2011. 49 с.

4. Гренджа-Донський В. Ми українці! *Наша земля*. 1927. Ч. 1. С. 3.
5. Гренджа-Донський В. Не дамо! *Свобода*. Ужгород, 1929. Ч. 20. С. 3.
6. Мишанич О. Немов жаринка під попелом. *Твори Василя Гренджі-Донського: у 12 т.* Вашингтон: Видання Карпатського Союзу. Т. XII. 1992. С. 278–286.
7. Мольнар М. Доля співця полонин. Причинок до творчої біографії В. Гренджі-Донського. *Твори Василя Гренджі-Донського: у 12 т.* Вашингтон: Видання Карпатського Союзу, 1990. Т. XI. С. 101–131.
8. Мольнар М. Примітки (Підготовлені для збірки вибраних творів «Шляхом терновим», Пряшів, 1964). *Твори Василя Гренджі-Донського: у 12 т.* Вашингтон: Видання Карпатського Союзу, 1990. Т. XI. С. 132–135.
9. Твори Василя Гренджі-Донського: у 12 т. Вашингтон: Видання Карпатського Союзу, 1981. Т. I. 456 с.
10. Твори Василя Гренджі-Донського: у 12 т. Вашингтон: Видання Карпатського Союзу, 1988. Т. X. 516 с.
11. Ференц Н. Творчість Шевченка в рецепції письменників Закарпаття. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2014. Вип. 1 (31). С. 252–257.
12. Шетеля В. Поетична творчість Василя Гренджі-Донського як вияв руху опору на Закарпатті 20–30-х рр. XX ст. *Літературознавчі студії Київського університету ім. Т. Шевченка*. 2016. Вип. 47. С. 373–380.
13. Шетеля В. Синтез мистецтв у поетичній творчості Т. Шевченка та В. Гренджі-Донського. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2014. Вип. 1 (31). С. 268–275.

References

1. Barchan V. (2004) Poetychna tvorchoist Vasyliia Grendzhi-Donskoho: Navchalnyi posibnyk [Poetic work of Vasyl Grendzha-Donsky: a study guide]. Uzhhorod: Karpaty, 152 s. [in Ukrainian].
2. Vehesh M., Horvat L. (2017) Taras Shevchenko v tvorchoosti Vasyliia Grendzhi-Donskoho [Taras Shevchenko in the Creative Work of Vasyl Grendzha-Donsky]. *Storinky rumunskoi shevchenkiany*. Bukharest. T. 2. S. 31–37 [in Ukrainian].
3. Heneraliuk L. (2011) Tvorchoist Tarasa Shevchenka v konteksti vzaiemodii literatury i mystetstva pochatku – seredyny XIX stolittia [The Creative Work of Taras Shevchenko in the Context of the Interaction of Literature and Art in the Early to Mid-19th Century]: PhD the author's abstract: 10.01.01 – ukrainska literatura. Kyiv. 49 s. [in Ukrainian].
4. Grendzha-Donskyi V. (1927) My ukrainsi! [We Are Ukrainians!]. *Nashazemlia*. Ch. 1. S. 3 [in Ukrainian].
5. Grendzha-Donskyi V. (1929) Ne damo! [We Will Not Give Up!]. *Svoboda*. Uzhhorod. Ch. 20. S. 3 [in Ukrainian].
6. Myshanych O. (1992) Nemov zharynka pid popelom [Like an Ember Under the Ashes]. *Tvory Vasyliia Grendzhi-Donskoho: u 12 t.* Vashynhton: Vydannia Karpatskoho Soiuzu. T. XII. S. 278–286 [in Ukrainian].
7. Molnar M. (1990) Dolia spivtsia polonyn: Prychynok do tvorchoi biohrafii V. Grendzhi-Donskoho (Vstupna stattia do zbirky tvoriv poeta «Shliakhom ternovym», Priashiv, 1964) [The Fate of the Mountain Valley Singer. Supplement to the Creative Biography of Vasyl Grendzha-Donsky]. *Tvory Vasyliia Grendzhi-Donskoho: u 12 t.* Vashynhton: Vydannia Karpatskoho Soiuzu. T. XI. S. 101–131 [in Ukrainian].
8. Molnar M. (1990) Prymitky (Pidhotovleni dlia zbirky vybranykh tvoriv «Shliakhom ternovym», Priashiv, 1964) [Notes (Prepared for the collection of selected works “Shliakhom Ternovym”, Prešov, 1964)]. *Tvory Vasyliia Grendzhi-Donskoho: u 12 t.* Vashynhton: Vydannia Karpatskoho Soiuzu. T. XI. S. 132–135 [in Ukrainian].
9. *Tvory Vasyliia Grendzhi-Donskoho: u 12 t.* [Works of Vasyl Grendzha-Donsky: in 12 vol.] (1981). Vashynhton: Vydannia Karpatskoho Soiuzu, T. I. 456 s. [in Ukrainian].
10. *Tvory Vasyliia Grendzhi-Donskoho: u 12 t.* [Works of Vasyl Grendzha-Donsky: in 12 vol.] (1988). Vashynhton: Vydannia Karpatskoho Soiuzu. T. X. 518 s. [in Ukrainian].
11. Ferents N. (2014) Tvorchoist Shevchenka v retseptii pysmennykiv Zakarpattia [Shevchenko's Creative Work in Reception of Transcarpathian Writers]. *Naukovyi visnyk UzhNU. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. Vyp. 1 (31). S. 252–257 [in Ukrainian].
12. Shetelia V. (2016) Poetychna tvorchoist Vasyliia Grendzhi-Donskoho yak vyjav rukhu oporu na Zakarpatti 20–30-tykh rr. XX st. [Poetry of Vasyl Grendzha-Donsky as a manifestation of the resistance movement in Transcarpathia 20–30-ies. 20th century]. *Literaturoznachchi studii Kyivskoho universytetu im. T. Shevchenka*. Vyp. 47. S. 373–380 [in Ukrainian].
13. Shetelia V. (2014) Syntez mystetstv u poetychnii tvorchoosti T. Shevchenka ta V. Grendzhi-Donskoho [Synthesis of Arts in Poetry of T. Shevchenko And V. Grendzha-Donsky]. *Naukovyi visnyk UzhNU. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. Vyp. 1 (31). S. 268–275 [in Ukrainian].

THE POETICS OF VASYL GRENZHA-DONSKYI'S EXTRA-COLLECTION LYRIC POETRY (1922–1931)

Abstract. The proposed publication attempts to systematically analyze the poetic output of one of the most prolific Ukrainian writers, Vasyl Grendzha-Donsky, specifically works written between 1922 and 1931 that were not included in any of his published poetry collections. Some of these poems were published in contemporary Transcarpathian periodicals, such as

the journals “Nasha Zemlia”, “Pchilka”, and the newspapers “Svoboda”, “Ukrainske Slovo”, “Rusyn”, “Nedilia Rusyna”, and others. The remainder stayed in the author’s manuscripts and were first printed in the first volume of the artist’s twelve-volume collected works.

Grendzha-Donsky’s poems outside of these collections have not yet been the subject of separate scholarly research. This fact determines the relevance of this work, the purpose of which is to study the poetics of the aforementioned texts. The article provides an ideological and artistic analysis of civil lyrics (poems: “Ne damo!”, “My ukraintsi!”, “Ne zaprodaite ridnyi kraj”, “Rozbudymo Zakarpattia”, “Molotba”, “Rozdilily Ukrainu pomizh vorohiv”, “Otse mii ridnyi kraj”, “A my obderti, bosy, bez kutka...”, “Zaminialy iarmo...”, “Bahata v nas zemlia”, “Na maidani”, “O, choho zh ya tut”, “Nova zirka na nashomu nebi”), landscape lyrics (poems: “Ranok”, “Na Tysi”, “Na ‘Myrshi’ sered pastukhiv”, “Sinokosy”, “Vertaetsia iz hir turyst”, “Stoiu, dyvliusia na krasu”, “Zyma na porozi”, “Propaly kvity iz vikon”), intimate lyrics (poems: “Yak na nebi misiats ziide”, “Proshchai”, “Tobi, divchyno...”), and lyrics with elements of autobiographism (poems: “Z dushi vzhe vyter ya tebe”, “Perezhyvaiu ya teper”, “Krapka”, “Shchos tak bolyt dusha...”, “Stokrat zghadaiesh i zaplachesh kolys...”). The total number of analyzed texts is 33 units.

The study draws typological parallels between the poems of V. Grendzha-Donsky and the poetic works of I. Franko, P. Tychyna, and poets of the Prague School. It is established that in his civil lyrics, the poet emerges as a fighter for justice, a passionate and unwavering rebel. The landscape lyrics characterize him as a masterful artist-painter who knows how to convey the beauty of his native land with words. In his intimate lyrics, the author reveals himself as a tender lyricist with a subtle poetic sensibility.

Keywords: Vasyl Grendzha-Donsky, extra-collection lyrics, civic lyrics, landscape lyrics, national consciousness, intimate lyrics, autobiographism, Transcarpathian literature.

© Шетеля В., 2025 р., ©Кордонєць О., 2025 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 31.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.11.2025
Дата публікації: 30.12.2025

Віктор Шетеля – старший викладач кафедри української літератури Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; victor.shetelia@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-7416-5102>

Viktor Shetelia – Senior Lecturer of the Ukrainian Literature Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; victor.shetelia@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-7416-5102>

Олександр Кордонєць – кандидат філологічних наук, доцент. Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ, кафедра філології, доцент; kordonets.oleksandr@kmf.org.ua, <https://orcid.org/0000-0002-4298-6096>

Oleksandr Kordonets – Candidate of Philology, Associate Professor. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Department of Philology, Associate Professor; kordonets.oleksandr@kmf.org.ua, <https://orcid.org/0000-0002-4298-6096>